

AKTUALNE PYTANIA KLASYFIKACJI EKSPERTYZ SĄDOWYCH

Oleksandr Humenskii

Główny ekspert sądowy

*Czernigowski Wydział Kijowskiego Naukowo-badawczego Instytutu
Ekspertyz Sądowych Ministerstwa Sprawiedliwości Ukrainy (Czernigów, Ukraina)*

e-mail: robingum@meta.ua

ORCID 0000-0001-6860-4925

Streszczenie. W artykule naukowym autor bada aktualne problemy związane z klasyfikacją ekspertyz sądowych z różnych przyczyn oraz znaczenie klasyfikacji dla wymiaru sprawiedliwości. Szczególną uwagę zwraca się na klasyfikację ekspertyz sądowych według oznaczeń przedmiotowych. Artykuł zwraca uwagę na fakt, że do niedawna klasyfikacja ekspertyz sądowych opierała się na podstawie tych nauk, których metody były wykorzystywane do badania wielu przedmiotów, w szczególności autor poddaje krytycznej analizie klasyfikację odrębnych rodzajów ekspertyz, w szczególności lingwistycznej, ekspertyzy materiałów i substancji, ekspertyzy specjalnych technicznych środków cichego uzyskiwania informacji do kryminalistycznych. Zwraca się uwagę na fakt, że integracja i zróżnicowanie, zachodzące we współczesnej nauce, wpływają na tworzenie i stosowanie metod i środków badań eksperckich, wpływając również na zakres ich zastosowania - konkretne rodzaje i rodzaje ekspertyzy sądowej, ich charakter oraz, w konsekwencji, klasyfikację ekspertyz sądowych.

W artykule autor przygląda się najśłynniejszej klasyfikacji ekspertyz sądowych, która opiera się na ich podziale według stopnia wspólności i podporządkowania na cztery główne poziomy - klasy, gatunki, rodzaje i odmiany (grupy) ekspertyz sądowych. W jej podstawie leży charakter gałęzi wiedzy specjalnej, która wykorzystywana przy przeprowadzaniu ekspertyz. Autor podkreśla, że złożone kryterium, które pozwala mniej lub bardziej wyraźnie rozróżnić jeden od drugiego różne rodzaje ekspertyz podczas ich klasyfikacji, oprócz obiektów ekspertyzy, obejmuje również pojęcie przedmiotu i celu danego rodzaju ekspertyzy, jej metody i charakter uzasadnienia poprzez uzyskaną wiedzę i bierze pod uwagę genezę jej rozwoju. Naukowa klasyfikacja ekspertyz sądowych ma bezpośrednie znaczenie dla właściwej oceny ważności wyniku ekspertyzy.

Słowa kluczowe. Klasyfikacja, wiedza specjalna, przedmiot, obiekt, metoda badań eksperckich, geneza rozwoju.

PRESSING QUESTIONS OF CLASSIFICATION OF JUDICIAL EXAMINATIONS

Alexsandr Humenskyi

*Chernihiv separation of the Kyiv Research institute of judicial examinations
of Ministry of Justice of Ukraine (Chernihiv, Ukraine)*

e-mail: robingum@meta.ua

ORCID 0000-0001-6860-4925

Abstract. The author explores the relevant problems of the classification of the forensic examinations on various grounds and the value of classifications for the administration of justice in the science article. The author pays the special attention to

the classification of the forensic examinations by the substantive grounds. The article draws attention to the fact that until recently the classification of the forensic examinations was carried out on the basis of those sciences the methods of which were used for researching of a certain set of objects, in particular, the author critically analyzes the attribution of certain types of the examinations, in particular of the linguistic, of the examination of materials and substances, of the examination of special technical means of the secretly obtaining information to the forensic ones. The attention is drawn to the fact that the integration and the differentiation that occur in modern science, affect the formation and use of the methods and tools of the expert research, affecting also the scope of their application – the specific types and kinds of the forensic examination, their nature and, as a consequence, the classification of the forensic examinations.

The author considers the most famous classification of the forensic examinations, which is based on their distribution according to the degree of the commonality and the subordination into the four main levels – the classes, the genera, the types and the varieties (the groups) of the forensic examinations in the article. It is based on the nature of the field of the special knowledge, which are used in the holding the examination. The author emphasizes that a comprehensive criterion that allows more or less clearly to distinguish between different types of the examinations during their classification, in addition to the objects of examination, also includes an idea about the subject and objectives of this type of the examination, its methods and the nature of the substantiating knowledge and takes into account the genesis of its development. The scientific classification of forensic examinations is of direct importance for the correct evaluating of the validity of the conclusion of the expert.

Key words: Classification, special knowledge, object, object, methodology of expert research, genesis of development

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Олександр Гуменський

головний судовий експерт

Чернігівське відділення Київського НДІ судових експертиз

Міністерства юстиції України (Чернігів, Україна)

e-mail: robingum@meta.ua

ORCID 0000-0001-6860-4925

Анотація. В науковій статті автор досліджує актуальні проблеми класифікації судових експертиз за різними підставами й значення класифікацій для відправлення правосуддя. Особлива увага автором звертається на класифікацію судових експертиз за предметними ознаками. У статті звертається увага на те, що до останнього часу класифікація судових експертиз здійснювалася на основі тих наук, методи яких використовувалися для дослідження деякої множини об'єктів, зокрема автор піддає критичному аналізу віднесення окремих видів експертиз, зокрема лінгвістичної, експертизи матеріалів і речовин, експертизи спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації до криміналістичних. Звертається увага на те, що інтеграція і диференціація, що відбуваються в сучасній науці, впливають на формування і використання методів і

засобів експертного дослідження, зачіпаючи також і сферу їх застосування – конкретні види і роди судової експертизи, їх природу і, як наслідок, класифікацію судових експертиз.

В статті автор розглядає найбільш відому класифікацію судових експертиз, яка будується на їх розподілі за ступенем спільності й субординації на чотири основні рівні – класи, роди, види й різновиди (групи) судових експертиз. В її основі лежить характер галузі спеціальних знань, які використовуються в ході проведення експертиз. Автором робиться акцент на тому, що комплексний критерій, який дозволяє більш-менш чітко відмежувати один від одного різні види експертиз під час їх класифікації, окрім об'єктів експертизи, включає також уявлення про предмет і цілі даного виду експертизи, її методи і характер обґрунтовуючого знання та враховує генезис її розвитку. наукова класифікація судових експертиз має безпосереднє значення для правильного оцінювання обґрунтованості висновку експерта.

Ключові слова. Класифікація, спеціальні знання, предмет, об'єкт, методика експертного дослідження, генезис розвитку.

The relevance of this topic is due to the fact that the variety of judicial examinations, which are conducted today in the judiciary of Ukraine, raises questions about their classification. Forensic expertise is a complex area of human activity that is characterized by the breadth of use of specialized knowledge and the complexity of research procedures. This system is in constant development. This process is intensified by the emergence of new types of expert research, which is facilitated by the growing need for litigation to attract specialist knowledge, as well as the development of science and technology in general, the emergence of new or related fields.

Analysis of the publications that started this issue. The issue of the classification of forensics has been under investigation since the theory of forensic science was developed. The scientifically substantiated proposal, which is still relevant today and is accepted by almost all scientists, was made by O.G. Shakhov. These studies were continued by T.V. Averyanov, L.Y. Arotsker, V.D. Arsenev, R.S. Belkin, L.G. Bordyugov, I.V. Gora, G.L. Granovsky, O.V. Ghenti, N.I. Klimenko, V.A. Kolesnyk, Y.G. Korukhov, A.I. Lozovy, N.P. Mailis, V.M. Makhov, Y.K. Orlov, I.V. Piryg, O.R. Rosinskaya, M.Ya. Segai, E.B. Simakova-Yefremyan, M.G. Sherbakovsky, V.M. Sherstyuk and other well-known domestic and foreign scientists. The authors propose a broad and multilevel approach to addressing the issue and ways to solve it. Scientists include the following components in the classification structure of forensics: the concept and formation of the forensic science class; classification on organizational and procedural grounds; classification by the degree of obligatory appointment of forensic examinations; classification by nature of the field of special (expert) knowledge.

Presenting main material. The rapid growth of the needs of modern society in the use of knowledge in various fields of science, technology, arts, crafts does not bypass the public sphere as the field of justice, and understanding the importance of special knowledge to establish the truth in administrative, economic, civil and criminal proceedings gives rise to expert judgment. as an independent institute for the protection of the rights and legitimate interests of citizens, legal entities and the interests of the state as a whole. The need to objectify the processes of pre-trial investigations and court

cases leads to an increase in the use of specialized knowledge, including by involving a forensic expert in all types of litigation.

By epistemological nature, examination is a kind of practical knowledge of specific facts, phenomena using the provisions of science, scientific means and methods by a scientifically developed and tested practice. Expertise as the basis of the examination is both known (original) empirical data and scientific facts, whose function is to establish the subject of the examination, to identify the types of relationships between the empirical data, to determine the possibility of the existence of the desired fact. The integration of knowledge involves the use of theoretical and empirical provisions (methods, means) of different sciences and on their basis the knowledge necessary for a comprehensive, complete and objective study of complex phenomena and objects is developed (*Gora I.V. 2014 p.147*). The range of specialist knowledge used in forensics, as well as the range of subject matter examined by experts and the tasks they solve, is extremely broad. The procedural grounds and the procedure for examining the objects themselves can be varied. This determines the variety of types of forensics. The formation of new forensics is different: a new species or genus may appear in the middle of an existing species; with the emergence of new research objects and new tasks; the development of a particular type of examination may lead to the formation of a new class and the like. All this leads to a change and transformation of previously developed classifications of judicial examinations (*Gora I.V., Kolesnik V.A. 2019. p.89*).

The word classification comes from two Latin words "classis" and "facere". In the scientific literature, this word is used in two different meanings: as the name of an existing classification system and as a designation of its creation, construction. Philosophy Specialist AL Subotin points out that the content of the classification is not only the distribution of the studied objects into different groups, but also a certain order of these groups, which unites them into a single system. By classification, he suggests to understand the already existing system of knowledge, the concepts of which are organized groups, according to which the objects of a certain domain are distributed on the basis of their convergence in certain properties. This system is designed to solve two main tasks: first, to provide in a reliable and easy to view and recognize all the objects of this subject area; and second, to contain as much relevant information as possible. In addition, the classification acts not only as a statement of the knowledge already achieved, but also performs an important methodological function: in order to systematize a particular subject area, it also offers a general direction of its further purposeful research and can provoke the creation of new scientific disciplines (*Subbotin A.L. 2001. p.9*). Advanced scientific classification is a complex, multi-component construction. As rightly pointed out by M.V. Mostepanenko, scientific classification is qualitatively different from the usual understanding of classification as a logical operation, which is reduced to a formal grouping of phenomena by any arbitrarily chosen feature. Scientific classification is based on a comprehensive study of the real properties and relations of phenomena, is a reflection of the objective relationship of phenomena. Thus, scientific classification is understood as a reflection of the objective interconnection of phenomena, as a first step in the deepening of knowledge from phenomena to their essence, to the objective laws that link phenomena (*Mostepanenko M.V. 1972. p.119- 120*). At the present stage of development, the classification of forensic expertise is associated with the strengthening of integration processes, which

was preceded by the differentiation of specialized knowledge, and the availability of a variety of classifications of sciences.

Well-known scientist in the field of forensic theory E.B. Simakova-Efremyan rightly points out that in the processes of knowledge of objects and phenomena, humanity produces various principles and approaches to the classification of sciences, which study the laws of formation and development of these objects and phenomena. Thus there is such a pattern - the basis of differentiation of sciences is always the subject of their study. It is the subject of science that can distinguish it from others. But not only the subject is determined by science - their classification is also influenced by their object, tasks, methods (means) of research, correlation of scientific disciplines, etc. The most correct, according to E.V. Simakova-Efremyan is a traditional, classified science, social, natural and technical. Based on the degree of commonality of the subject, tasks, object and methods of its study, the components of these categories can have an integrative (synthetic) character (*Simakova-Efremyan E.B. 2017. p.71-72*).

The most important principle for the construction and functioning of classifications in forensic expertise is their focus on the development of forensic theory, the improvement of the systematization of knowledge in the field of forensic expertise, as well as ensuring their use in the practice of forensic experts. In the theory of forensic examination different grounds for classification of forensic examinations are considered: by branches of knowledge, by tasks, by the place of carrying out of examinations, by the number of experts involved in conducting research, etc. (*Gora I.V., Kolesnik V.A. 2019. p.89*). The most well-known classification of forensics is based on their distribution by degree of community and subordination into four main levels - classes, genera, types and varieties (groups) of forensic expertise. It is based on the nature of the field of specialist knowledge used in the conduct of examinations. However, the researchers criticize the division of expertise into species, genera and even classes, and believe that the question of division criteria remains open. However, without evaluating this classification in terms of formality or validity, we note its general acceptability in expert practice. In addition, this classification has undergone some changes recently, and now it is based not only on the specific knowledge, but also on the nature of the objects under study in conjunction with the tasks performed (*Classification of Forensic Expertise. 2015*).

It should be noted that, given the rather complex nature and structure of basic knowledge of different classes, genera and types of expertise, it is also necessary to point out the difficulty in determining the subject-object-method of forensic examination as the basis for its classification. There are a number of suggestions in the literature on this issue, but for the most part they propose to develop a specified system of "object-object-method", specifying at which level of classification it is mostly necessary to take into account one or another feature-basis. The most widespread is the classification of forensics, which uses as a basis a complex correlation of subject, object and method and which is a multilevel construction in the form of class, kind, type and subspecies of expertise. In addition, in the class isolation is dominated by the field of expertise used in these examinations, in determining the genus and species - the subject, object and method of examination. Obviously, having a branch of knowledge that acts as a base for the classes, and subsequently, for sorts and types of forensic examination, is a criterion for the maturity, independence of the group of examinations claiming to be called a class. The basis for the selection of classes of expertise is the field of specialist

knowledge that it applies. However, the field of specialist knowledge is the basic science for these examinations. Differentiating science from one another is in the form of differences in subjects, object and method. They determine the individuality and determine the independence of science. Therefore, the subject, object, and method of basic science will be the distinguishing feature for the selection of classes of expertise (Sharov V.I. 2018 p.167).

During the existence of the USSR the laws tried not to indicate the type of expertise. It was not until the end of the twentieth century that the types of expertise began to be introduced into national legislation, including environmental, metrological and other expertise. field of specialist knowledge, independent type of expertise. " Instructions on the appointment and conduct of forensics and expert studies in item 1.2. main types of examinations were identified, including their 11 classes: forensic science; engineering and technical; economic; commodity research; expertise in the field of intellectual property; psychological; art studies; ecological; military; forensic veterinary; hemologic (*Instruction on the appointment and conduct of forensics and expert research. 1998*). In terms of classification theory, it is difficult to agree with such classification, at least because the requirement for classification grounds is violated. In particular, forensic examination includes linguistic examination of speech, examination of materials, substances and articles. Different departments are subject to the same object of expertise for different classes, genera and types of expertise. Thus, in the list of types of judicial expertise and expert specialties, approved by the departmental Order of the Security Service of Ukraine dated 24.12.2014 No. 855 (Regulation on the expert-qualification commission of the Security Service of Ukraine and certification of judicial experts. 2014), examination of special technical means of secret information (STZNOI) is classified as forensic (expert indexes - 7.7... 7.13). What we strongly disagree with. For the sake of argumentation of our position, let us give the words of L. Yu. Arocker, who emphasized that forensic examinations can be attributed only to the types, the scientific bases of which are formed within the relevant section of criminology ... (for example, physics, chemistry, etc., or at the expense of the fundamental and other forensic sciences, but not forensic science, cannot be recognized as forensic science (Arocker L.E .1978). STZNOI, but also for other examinations, in particular, video-phonographic, odorological, examination of materials, substances and articles, linguistic and others.

Supporters of attributing these types of expertise to the forensic class justify, above all, the possibility of carrying out, within these examinations, individual identification as a distinctive feature of forensic expertise. To distinguish the scope of forensic expertise from forensic, forensic, chemical and other types of forensic examination, two criteria can be proposed - the basic and the derivative. The main criterion relates to the main task of the examination; individual identification is the field of forensic expertise, and generic identification is the field of forensic physics, chemistry and the like. The derivative criterion relates to ancillary tasks of examination (to non-identifiable ones): the degree of closeness to the basic science - forensics - in some cases, and to physics, chemistry, biology, etc. - in others. However, forensic identification is also conducted in other classes of forensics. Based on the special knowledge required for expert research, today the study of materials, substances and products should be considered as an independent class of forensic examination, the so-called odorological examination is a forensic biological examination of odor marks.

Carrying out a video examination and a forensic examination is also based on fundamental specialist knowledge of other sciences, not forensic science. In this aspect, we support the position of T.V. Budko, who believes that the study of written language should be conducted within the framework of forensic linguistic expertise (*Goncharenko V.G., Gora I.V. 2015. p.474*). The grounds for attributing expertise to the class of forensic science should be considered used in its conduct of special methods developed in forensic science. According to this criterion, the so-called traditional forensic examinations are considered as forensic. Since the complexisation and mutual penetration of knowledge naturally leads to the blurring of the boundaries between forensic and non-forensic expertise, integration of different types and types of expertise, a conclusion is drawn as to the unique nature of forensic expertise. Consequently, the fundamental difference between traditional forensic and other forensic expertise is lost. Moreover, the classification of forensic expertise as forensic in modern conditions plays a negative role, since forensic knowledge is the main one (*Averyanova T.V., Status V.F. 2003. p.139*).

The level of development of science, technology and technology in general, the constant exponential growth and complexity of scientific information and the differentiation of scientific knowledge are crucial for the theory of forensic expertise, the emergence and development of its new genera and species. The structure of forensic theory is complicated: new births and types of forensics are emerging, separate theories of particular genera and types of forensics are emerging, new objects of study are emerging, new and old methods and techniques are being improved, and so on. Therefore, the classification of forensics is being improved. In particular, the solution of expert tasks within one branch of knowledge does not provide the necessary and qualitative level of expert research at the present time. The process of differentiation has reached such a level in scientific fields that the systematization of knowledge in them requires the transition to integration. Only the integration of scientific knowledge allows, through synthesis, to create a science which, in the complex unity and interconnection of the two sciences, will constitute, for all diversity, a single and indivisible whole. Such formations of new scientific directions in science, according to N.P. Milis, are natural. The period of quantitative accumulation of facts and laws of each science has reached a level when qualitative change occurs, which makes it possible to claim new independent knowledge. These new trends can be attributed to the category of "hybrid sciences" proposed by Professor RS Belkin and include synthetic, integral and complex sciences. At the end of the last XX and the beginning of the XXI century, scientists have made many interesting proposals for the formation of independent genera and types of expertise based on the integration of knowledge (*Mylis N.P. 2008. p.15*).

An integrative approach to the classification of forensics was proposed by T.V. Tolstukhin, which proposes to take the object of study as the basis of classification. It distinguishes three main classes: the study of technical objects, the study of objects of the biosystem (human and its traces, animals and their traces, environmental studies), the study of goods of industrial, individual and agricultural production (examination of materials, substances and products, food products, merchandise, etc.). Such integration of subject matter expert studies essentially determines the complex nature of expert research and can be regarded as a classification of complex expert research (*Tolstukhin T.V. 2004*). E.R. Rosynskaya proposes to consider as the main unit of classification the

kind of expertise, which is related to specific tasks and objects of research. It substantiates this by the fact that, as all judicial examinations are at different stages of formation, it is impossible to speak about a single basis for their distribution by classes, genera and species. The grounds for division into genera and species are the nature of the objects under study in conjunction with the tasks being solved. She proposes to divide classes into belonging to one or similar fields of specialized knowledge, using similar tools. All engineering expertise must be combined into one class (*Rossinskaya E.R. 2014. p.130-141, 144*).

We are of the opinion that the delimitation tool should be the most accurate, that is, include the maximum, but at the same time, sufficient (not to overburden) the number of criteria to exclude the possibility of ambiguity. Thus, in the delineation of examinations should be guided by a complex criterion, which includes the idea of the object and purpose of this type of examination, its object, methods and nature of the substantive knowledge and taking into account the genesis of its development. Such a complex criterion allows them to be more or less clearly distinguished from each other.

Conclusions of the study. Forensic examination is a set of different kinds of knowledge, which are united for the sole purpose of solving the tasks set before it in the course of judicial proceedings by examining the objects provided. It is a complex field of human activity, distinguished not only by the breadth of use of specialized knowledge, but also by the complexity of research procedures. The problem of classification of judicial expertise is not only theoretical, but also practical, because it helps to identify the families, types of expertise, which should be organized in judicial expert institutions or relevant expert services and their departments, formulation of structural lists of types of expertise performed by them. For expert institutions or units, this makes it easier to develop short-term and long-term research plans to develop the theory and methodology of expert research.

References:

1. Gora I.V. (2014) Kompleksna sudova ekspertyza v aspekti doslidzhennya mizhgaluzevogo instytutu sudovyh ekspertyz v sudochynstvi Ukrayiny. Visnyk Akademiyi advokatury Ukrayiny. Tom 11 Chyslo 3(31) 2014. S.145-153.
2. Gora I.V., Kolesnyk V.A. (2019) Klasyfikaciya sudovyh ekspertyz : V kn.. sudovi ekspertyzy v procesua`nomu pravi Ukrayiny: navch. posib. za zag. red. O.G.Ruvina. Kyiv. Vydavnyctvo Lira-K, 2019. 424 s.
3. Subbotyn A.L. (2001) Klasyfikaciya. Moskva, 2001. 94 s.
4. Mostepanenko M. V. (1972) Fylosofyya y`metodi nauchnogo poznannya. Lenyngrad: Lenydat., 1972. 263 s.
5. Simakova-Yefremyan E.B. (2017) Teoretyko-pravovi ta metodologichni zasady kompleksnyh sudovo-ekspertnyh doslidzhen: d`s.. ...d-ra yuryd. nauk: 12.00.09. Kharkiv, 2017. 516 s.
6. Klasyfikaciya sudovyh ekspertyz (2015) Sudova ekspertologiya. 28 serpnya 2015. URL: www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=1399.
7. Sharov V.Y. (2018) Ob osnovanyyah klasyfikacyyi sudebnyh ekspertyz. Vestnyk Nyzhegorodskogo unyversyteta im. N.Y.Lobachevskogo, 2018. № 4. S.166-170.
8. Instrukciya pro pryznachennya ta provedennya sudovyh ekspertyz ta ekspertnyh doslidzhen. (1998) Zatverdzhena Nakazom MYu Ukrayiny 08.10.1998 r. № 53/5 (u redakciyi nakazu MYu Ukrayiny vid 26.12.2012. № 1950/5.
9. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro ekspertno-kvalifikacijnu komisiyu Sluzhby bezpeky Ukrayiny ta atestaciyu sudovyh ekspertiv: nakaz Centralnogo upravlinnya Sluzhby bezpeky

- Ukrayiny 24.12.2014 № 855. Zareyestrovano v Ministerstvi yustyciyi Ukrayiny 16 sichnya 2015 r. za № 44/26489. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0044-15>.
10. Aroczer L.E. (1978) Problemi teoryy sudebnoj ekspertyzi. V kn.: Problemi sotsyalystycheskoj zakonnosti na sovremennom etape kommunystycheskogo stroytestva. Kharkov, 1978, s. 252-253.
 11. Goncharenko V.G., Gora I.V. (2015) Ekspertyzy u sudochynstvi Ukrayiny: nauk.-prakt. Posib. za zag.red. V.G.Goncharenka, I.V.Gory. Kyiv: Yurinkom Inter, 2015. 504 s.
 12. Averyanova T.V., Statkus V.F. (2003) Ekspert: rukovodstvo dlya ekspertov organov vnutrennyh del / pod. red. T.V.Averyanovoj, V.F.Statkusa. Moskva: KnoRUs: Pravo i zakon, 2003. 591 s.
 13. Majlys N.P. (2008) Mesto trasology v systeme sudebnyh ekspertyz v aspekte yntegracyu znanyj. Teoryya i praktyka sudebnoj ekspertyzi №2(10) 2008. S.14-18.
 14. Tolstuhyna T.V. (2004) Vsestoronnee poznyanye ob'ektov – osnovnaya zadacha postroyenyya klasyfikacyonnyh system sudebnoj ekspertyzi. Aktualnie problemy teoryy u praktyku ugovolnogo sudoproyzvodstva y krymynalystyky. Moskva, 2004. Ch III. S.13-16.
 15. Rossynskaya E.R. (2014) Sudebnaya ekspertyza v grazhdanskom, arbytrazhnom, admynustratyvnom y ugovolnom processe. 3-e yzd., pererab. i dop. Moskva: Norma, Ynfra-M., 2014. 736 s.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Актуальність даної теми обумовлена тим, що різноманіття судових експертиз, які проводяться сьогодні в судочинстві України, піднімає питання щодо їх класифікації. Судова експертиза – складна галузь людської діяльності, яка вирізняється широтою використання спеціальних знань та складністю процедур дослідження. Ця система перебуває у постійному розвитку. Цей процес активізується з зв'язку з появою нових видів експертних досліджень, чому сприяє зростаюча потреба судочинства у залученні спеціальних знань, а також розвиток науки й техніки в цілому, поява її нових або суміжних напрямів.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми.

Питання класифікації судових експертиз піддавалося дослідженням починаючи з часу становлення теорії судової експертизи. Науково обґрунтована пропозиція, яка ще й до сьогодні має своє значення і сприймається майже всіма ученими, була висловлена О.Г.Шяховим. Продовжили ці дослідження Т.В.Авер'янова, Л.Ю.Ароцкер, В.Д.Арсеньєв, Р.С.Белкін, Л.Г.Бордюгов, І.В.Гора, Г.Л.Грановський, О.В.Жгенті, Н.І.Клименко, В.А.Колесник, Ю.Г.Корухов, А.І.Лозовий, Н.П.Майліс, В.М.Махов, Ю.К.Орлов, І.В.Піріг, О.Р.Росинська, М.Я.Сегай, Е.Б.Сімакова-Єфремян, М.Г.Щербаковський, В.М.Шерстюк та інші відомі вітчизняні та зарубіжні науковці. Автори пропонують широкий та багаторівневий підхід до постановки проблематики даного питання та шляхів її вирішення. До структури класифікації судових експертиз вчені відносять такі компоненти: поняття та формування класу судових експертиз; класифікація за організаційно-процесуальною ознакою; класифікація за ступенем обов'язковості призначення судових експертиз; класифікація за характером галузі спеціальних (експертних) знань.

Виклад основного матеріалу. Стрімке зростання потреб сучасного суспільства у використанні знань з різноманітних галузей науки, техніки, мистецтва, ремесел не обходить такої суспільної сфери як сфера судочинства, а розуміння значущості спеціальних знань для встановлення істини у адміністративній, господарській, цивільній справі та кримінальному провадженні

дає підстави розглядати судову експертизу як самостійний інститут захисту прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та інтересів держави загалом. Потреба в об'єктивізації процесів досудового розслідування й судового розгляду справ призводить до розширення сфери використання спеціальних знань, зокрема й шляхом залучення судового експерта в усіх видах судочинства.

За гносеологічною природою експертиза – це різновид практичного пізнання конкретних фактів, явищ з використанням положень науки, наукових засобів і методів за науково-розробленою і апробованою практикою методикою. В основі експертизи як дослідження лежать як відомі (вихідні) емпіричні дані, так і наукові факти, функції яких полягають у встановленні предмета експертизи, виявленні видів зв'язків між емпіричними даними, визначенні можливості існування шуканого факту. Інтеграція знань передбачає використання теоретичних і емпіричних положень (методів, засобів) різних наук і на їх основі виробляються знання, необхідні для всебічного, повного і об'єктивного дослідження складних явищ і об'єктів (*Гора І.В. 2014. с.147*). Коло спеціальних знань, що використовуються в судовій експертизі, а так само й коло об'єктів, що досліджуються експертами, та завдань, які вони розв'язують, надзвичайно широке. Різноманітними можуть бути процесуальні підстави й порядок дослідження тим самих об'єктів. Це й визначає різноманіття видів судових експертиз. Формування нових судових експертиз відбувається по-різному: новий вид або рід може виникати в середині вже існуючого; з появою нових об'єктів дослідження й нових задач; розвиток окремого роду експертизи може призвести до утворення нового класу тощо. Все це призводить до зміни й трансформації раніше розроблених класифікацій судових експертиз (*Гора І.В., Колесник В.А. 2019. с.89*).

Слово класифікація походить від двох латинських слів «classis» (розряд) й «facere» (робити). У науковій літературі це слово вживається у двох різних значеннях: як найменування такої, що вже склалася системи класифікації й як позначення процесу її створення, побудови. Фахівець в галузі філософії О.Л.Суботін звертає увагу на те, що змістом класифікації є не лише розподіл досліджуваних об'єктів за різними групами, а й певний порядок цих груп, що об'єднує їх у єдину систему. Під класифікацією він пропонує розуміти таку, що вже склалася систему знань, поняття яких означають упорядковані групи, за якими розподілені об'єкти деякої предметної галузі на підставі їх збіжності у певних властивостях. Ця система покликана вирішувати дві основні задачі: по-перше, надавати в надійному та зручному для огляду та розпізнавання вигляді всі об'єкти цієї предметної галузі; по-друге, містити якомога більше суттєвої інформації про них. До того ж класифікація виступає не просто як констатація вже досягнутого знання, а й виконує важливу методологічну функцію: здійснюючи систематизацію певної предметної галузі, вона разом з цим пропонує загальний напрям її подальшого цілеспрямованого дослідження й може провокувати створення нових наукових дисциплін (*Суботин А.Л. 2001. с.9*). Розвинута наукова класифікація – це складна, багатокomпонентна побудова. Як справедливо зазначав М.В. Мостепаненко, наукова класифікація якісно відрізняється від звичайного розуміння класифікації як логічної операції, яка зводиться до формального групування явищ за будь-якою довільно обраною ознакою. Наукова класифікація ґрунтується на всебічному вивченні реальних властивостей і

відносин явищ, являє собою відображення об'єктивного взаємозв'язку явищ. Отже, наукова класифікація розуміється як відображення об'єктивного взаємозв'язку явищ, як перший крок в поглибленні знань від явищ до їх сутності, до об'єктивних законів, що зв'язують явища (*Мостепененко М. В. 1972. с.119-120*). На сучасному етапі розвитку класифікація судової експертизи пов'язана із посиленням інтеграційних процесів, яким передувала диференціація спеціальних знань, та наявністю в наукознавстві найрізноманітніших класифікацій наук.

Відомий науковець в галузі теорії судової експертизи Е.Б. Сімакова-Єфремян слушно звертає увагу на те, що у процесах пізнання об'єктів і явищ людство виробляє різноманітні принципи та підходи до класифікації наук, що вивчають закономірності утворення й розвитку зазначених об'єктів та явищ. При цьому спостерігається така закономірність – основою диференціації наук завжди є предмет їх вивчення. Саме за предметом науки можна відрізнити її від інших. Але не тільки за предметом визначаються науки – на їх класифікацію впливають також їх об'єкт, завдання, методи (засоби) дослідження, співвідношення наукових дисциплін тощо. Найбільш правильною, на думку Е.В. Сімакової_Єфремян є така, що набула статусу традиційної, класифікація наук: суспільні, природничі та технічні. Виходячи із ступеня спільності предмета, завдань, об'єкта та методів його вивчення складові цих категорій можуть мати інтеграційний (синтетичний) характер (*Сімакова-Єфремян Е.Б. 2017. с.71-72*).

Найважливішим принципом побудови і функціонування класифікацій у судовій експертизі є їх спрямованість на розвиток теорії судової експертизи, удосконалення систематизації знань у галузі судової експертизи, а також на забезпечення можливості їх використання в практичній діяльності судово-експертних установ. У теорії судової експертизи розглядають різні підстави для класифікації судових експертиз: за галузями знань, за вирішуваними задачами, за місцем проведення експертиз, за кількістю експертів, що беруть участь в проведенні досліджень та ін. (*Гора І.В., Колесник В.А. 2019. с.89*). Найбільш відома класифікація судових експертиз будується на їх розподілі за ступенем спільності й субординації на чотири основні рівні – класи, роди, види й різновиди (групи) судових експертиз. В її основі лежить характер галузі спеціальних знань, які використовуються в ході проведення експертиз. Однак дослідники критикують поділ експертиз на види, роди й навіть класи і переконані, що питання про критерії поділу залишається відкритим. Проте, не оцінюючи цю класифікацію з погляду формальності або обґрунтованості, відзначимо її загально прийнятність в експертній практиці. Крім того така класифікація останнім часом перетерпіла певні зміни, і в її основі тепер лежать не тільки спеціальні знання, але й характер досліджуваних об'єктів у сукупності з виконуваними завданнями (*Класифікація судових експертиз. 2015*).

Необхідно зазначити, що враховуючи доволі складний характер й структуру базових знань з різних класів, родів і видів експертиз, необхідно зазначити й складність у визначенні предмета-об'єкта-метода судової експертизи як підстави її класифікації. У літературі існує низка пропозицій з цього питання, проте здебільшого пропонують розвивати вказану систему «предмета-об'єкта-метода», уточнивши, на якому рівні класифікації здебільшого необхідно враховувати ту або іншу ознаку-підставу. Найбільше розповсюдження отримує класифікація судових експертиз, що використовує як підставу складне

співвідношення предмета, об'єкта й метода і яка являє собою багаторівневу конструкцію у вигляді класу, роду, виду й підвиду експертиз. До того ж, у виокремленні класу домінує галузь застосовуваних при даних експертизах спеціальних знань, при визначенні родів та видів – предмет, об'єкт та метод експертизи. Вочевидь, наявність галузі знань, що виступає базовою для класів, й в подальшому, для родів і видів судової експертизи виступає критерієм зрілості, самостійності групи експертиз, що претендують називатися класом. Підставою виділення класів експертиз виступає галузь спеціальних знань, котрі вона застосовує. Проте галузь спеціальних знань становить собою базу для даних експертиз науки. Відмінність же науки однієї від іншої виступає у вигляді відмінностей у предметів, об'єкті та методі. Саме вони задають індивідуальність й визначають самостійність науки. Отже, предмет, об'єкт та метод базової науки буде виступати вирізняльною ознакою для виділення класів експертиз (*Шаров В.И. 2018. с.167*).

За часів існування СРСР в законах намагалися не вказувати вид експертиз. Лише наприкінці ХХ століття у вітчизняне законодавство стали вводитися види експертиз, зокрема з'явилися екологічна, метрологічна та інші експертизи. галузь спеціальних знань, самостійний вид експертизи». Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень у п.1.2. визначено основні види експертиз, зокрема їх 11 класів: криміналістична; інженерно-технічна; економічна; товарознавча; експертиза у сфері інтелектуальної власності; психологічна; мистецтвознавча; екологічна; військова; судово-ветеринарна; гемологічна (*Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень. 1998*). З точки зору теорії класифікації із такою класифікацією важко погодитися, хоча б тому, що порушена вимога до підстав класифікації. Зокрема до криміналістичної експертизи віднесена лінгвістична експертиза мовлення, експертиза матеріалів, речовин і виробів. Різні відомства той самий об'єкт експертизи відносять до різних класів, родів та видів експертиз. Так, в переліку видів судових експертиз та експертних спеціальностей, затверджених відомчим Наказом СБ України від 24.12.2014 № 855 (*Положення про експертно-кваліфікаційну комісію Служби безпеки України та атестацію судових експертів. 2014*), експертизу спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації (СТЗНОІ) віднесено до класу криміналістичних (індекси експертних спеціальностей – 7.7...7.13) експертиз. З чим ми категорично не погоджуємося. Задля аргументації своєї позиції наведемо слова Л. Ю. Ароцкера, який підкреслював, що до криміналістичних експертиз можна віднести тільки такі види, наукові основи яких сформовані в рамках відповідного розділу криміналістики ... Ті ж види судових експертиз, наукові основи яких сформовані за рахунок фундаментальних наук (наприклад, фізики, хімії та ін. або за рахунок фундаментальних і інших судових наук, але не криміналістики, не можуть бути визнані криміналістичними (*Ароцкер Л.Е. 1978*). Така ситуація характерна не лише для експертизи СТЗНОІ, але й для інших експертиз, зокрема, відео-фонографічної, одорологічної, експертизи матеріалів, речовин і виробів, лінгвістичної та інших.

Прибічники віднесення даних видів експертиз до класу криміналістичних обґрунтовують це, перш за все, можливістю проведення в межах цих експертиз індивідуальної ідентифікації, як відмінної ознаки криміналістичної експертизи.

Для відмежування сфери криміналістичної експертизи від судово-медичної, судово-хімічної та інших видів судової експертизи можуть бути запропоновані два критерії - основний і похідний. Основний критерій відноситься до головної задачі експертизи; індивідуальна ідентифікація - це сфера криміналістичної експертизи, і родова ідентифікація - сфера судової фізики, хімії тощо. Похідний критерій відноситься до допоміжних завдань експертизи (до неідентифікаційних): ступінь близькості до основної науки - криміналістики - в одних випадках, і до фізики, хімії, біології тощо - в інших. Проте криміналістична ідентифікація проводиться і в інших класах судових експертиз. Виходячи зі спеціальних знань, необхідних для проведення експертних досліджень, сьогодні дослідження матеріалів, речовин і виробів необхідно розглядати як самостійний клас судових експертиз, так звана одорологічна експертиза становить собою судово-біологічну експертизу запахових слідів. Проведення відеографічної експертизи та автороззнавчої експертизи також ґрунтується на фундаментальних спеціальних знаннях інших наук, а не криміналістики. В цьому аспекті ми підтримуємо позицію Т.В.Будко, яка вважає, що дослідження писемного мовлення має проводитися в межах судово-лінгвістичної експертизи (*Гончаренко В.Г., Гора І.В. 2015. с.474*). Підставами віднесення експертиз до класу криміналістичних необхідно вважати застосовувані при її проведенні спеціальні методи, розроблені у криміналістиці. За таким критерієм до криміналістичних відносяться так звані традиційні криміналістичні експертизи. Оскільки комплексування та взаємне проникнення знань закономірно призводить до стирання меж між криміналістичними й не криміналістичними експертизами, інтеграції різних родів й видів експертиз, то напрашується висновок щодо єдиної природи судових експертиз. Отже, втрачається принципова відмінність між традиційними криміналістичними й іншими судовими експертизами. Більше того, віднесення судової експертизи до криміналістичних у сучасних умовах відіграє негативну роль, оскільки основними ставить саме криміналістичні знання (*Аверьянова Т.В., Статкус В.Ф. 2003. с.139*).

Рівень розвитку науки, техніки й технології в цілому, постійне експоненційне зростання та ускладнення наукової інформації й диференціації наукового знання мають ключове значення для теорії судової експертизи, виникнення й розвитку її нових родів та видів. Структура теорії судової експертизи ускладнюється: виникають нові роди і види судових експертиз, формуються окремі теорії окремих родів та видів судових експертиз, з'являються нові об'єкти вивчення, виникають нові й удосконалюються старі методи і методики тощо. А отже, удосконалюється й класифікація судових експертиз. Зокрема, вирішення експертних задач в межах однієї галузі знань на даний час вже не забезпечує необхідного й якісного рівня експертного дослідження. Процес диференціації досяг такого рівня в наукових напрямках, що систематизація знань в них потребує переходу до інтеграції. Лише інтеграція наукових знань дозволяє, завдяки синтезу, створити таку науку, котра в комплексній єдності й взаємозв'язку двох наук, буде складати за всього різноманітні єдине і нерозривне ціле. Такі утворення нових наукових напрямів у наукознавстві, на думку Н.П. Майліс, є закономірними. Період кількісного накопичення фактів й закономірностей кожної науки досяг такого рівня, коли наступає якісна зміна, яка дає змогу претендувати на нове самостійне знання. Ці нові напрями можуть бути віднесені до розряду «гібридних наук», запропонованих професором Р.С.Белкіним і містять в собі синтетичні, інтегральні і комплексні

науки. Вчені наприкінці минулого XX й початку XXI століття висунули на основі інтеграції знань багато цікавих пропозицій щодо формування самостійних родів та видів експертиз (*Майлис Н.П. 2008. с.15*).

Інтеграційний підхід до класифікації судових експертиз був запропонований Т.В. Толстухіною, яка пропонує за основу класифікації брати об'єкт дослідження. Вона виокремлює три основних класи: дослідження технічних об'єктів, дослідження об'єктів біосистеми (людини та її слідів, тварин та їх слідів, дослідження навколишнього середовища), дослідження товарів промислового, індивідуального та сільськогосподарського виробництва (експертиза матеріалів, речовин і виробів, харчових продуктів, товарознавчу тощо). Така інтеграція експертних досліджень за об'єктом по суті визначає комплексний характер експертного дослідження й може розглядатися як класифікація комплексних експертних досліджень (*Толстухина Т. В. 2004*). О.Р.Росинська пропонує вважати основною одиницею класифікації рід експертизи, котрий пов'язаний з певними задачами та об'єктами дослідження. Вона обґрунтовує це тим, що оскільки всі судові експертизи перебувають на різних стадіях формування, не можна вести мову про єдину підставу для їх розподілу за класами, родами та видами. Підставами розподілу на роди і види є характер досліджуваних об'єктів у сукупності з вирішуваними задачами. Розподіл на класи вона пропонує проводити за належності до однієї або близьким галузям спеціальних знань, використовуючи подібний інструментарій. Усі інженерні експертизи необхідно об'єднати в один клас (*Росинская Е.Р. 2014. с.130-141, 144*).

Ми дотримуємося думки, що інструмент розмежування експертиз має бути найточнішим, тобто, включати максимальну, але, при цьому, достатню (щоб не переобтяжувати) кількість критеріїв, аби виключити можливість багатозначності. Таким чином, при розмежуванні експертиз потрібно керуватися комплексним критерієм, що включає уявлення про предмет і цілі даного виду експертизи, її об'єкт, методи і характер обґрунтовуючого знання і що враховує генезис її розвитку. Такий комплексний критерій дозволяє більш-менш чітко відмежувати їх один від одного.

Висновки дослідження. Судова експертиза становить собою сукупність різного роду знань, що об'єднані єдиною метою – вирішенням поставлених перед нею в межах судочинства завдань шляхом дослідження наданих об'єктів. Це складна галузь людської діяльності, що вирізняється не лише широтою використання спеціальних знань, а й складністю процедур дослідження. Проблема класифікації судових експертиз має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки допомагає визначити роди, види експертиз, проведення яких має бути організовано в судово-експертних установах чи відповідних експертних службах та їх підрозділах, формулюванні структурних переліків виконуваних ними видів експертиз. Для експертних установ чи підрозділів це дає змогу полегшити розробку короткострокових та перспективних планів науково-дослідної роботи для розвитку теорії й методики експертного дослідження.

Список використаних джерел:

1. Гора І.В. (2014) Комплексна судова експертиза в аспекті дослідження міжгалузевого інституту судових експертиз в судочинстві України. Вісник Академії адвокатури України. Том 11 Число 3(31) 2014. С.145-153.

2. Гора І.В., Колесник В.А. (2019) Класифікація судових експертиз : В кн.. судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб. за заг. ред. О.Г.Рувіна. Київ. Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.
3. Субботин А.Л. (2001) Классификация. Москва, 2001. 94 с.
4. Мостепаненко М. В. (1972) Философия и методы научного познания. Ленинград: Лениздат., 1972. 263 с.
5. Сімакова-Єфремян Е.Б. (2017) Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень: дис.. ...д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 516 с.
6. Класифікація судових експертиз. Судова експертологія. 28 серпня 2015. URL: www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=1399.
7. Шаров В.И. (2018) Об основаниях классификации судебных экспертиз. Вестник Нижегородского университета им. Н.И.Лобачевского, 2018. № 4. С.166-170.
8. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень. (1998) Затверджена Наказом МЮ України 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції наказу МЮ України від 26.12.2012. № 1950/5.
9. Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційну комісію Служби безпеки України та атестацію судових експертів: наказ Центрального управління Служби безпеки України 24.12.2014 № 855. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 16 січня 2015 р. за № 44/26489. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0044-15>.
10. Ароцкер Л.Е. (1978) Проблемы теории судебной экспертизы. В кн.: Проблемы социалистической законности на современном этапе коммунистического строительства. Харьков, 1978, с. 252-253.
11. Гончаренко В.Г., Гора І.В. (2015) Експертизи у судочинстві України: наук.-практ. Посіб. за заг.ред. В.Г.Гончаренка, І.В.Гори. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 504 с.
12. Аверьянова Т.В., Статкус В.Ф. (2003) Эксперт: руководство для экспертов органов внутренних дел / под. ред. Т.В.Аверьяновой, В.Ф.Статкуса. Москва: КноРУс: Право и закон, 2003. 591 с.
13. Майлис Н.П. (2008) Место трасологии в системе судебных экспертиз в аспекте интеграции знаний. Теория и практика судебной экспертизы № 2(10) 2008. С.14-18.
14. Толстухина Т.В. (2004) Всестороннее познание объектов – основная задача построения классификационных систем судебной экспертизы. Актуальные проблемы теории и практики уголовного судопроизводства и криминалистики. Москва, 2004. Ч III. С.13-16.
15. Россинская Е.Р. (2014) Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма, Инфра-М., 2014. 736 с.